

Оксана ПРИСЯЖНЮК

кандидат філологічних наук, Київська державна академія водного транспорту імені гетьмана Петра Конашевича-Сагайдачного

УДК 821.161.2.М.Сом

ПОЕЗІЯ МИКОЛИ СОМА: ІДЕЙНО-ТЕМАТИЧНІ ОРІЄНТИРИ ТА ХУДОЖНЬО-СТИЛЬОВІ ЗАСОБИ ПОЕТИКИ

Стаття присвячена творчості Миколи Сом — відомого сучасного українського поета. Основна увага приділена аналізу ідейно-естетичних пошуків письменника в ліричному жанрі, з'ясовано проблематику й тематичні орієнтири його поезії, значення творчості цього митця у сучасному літературному процесі.

Ключові слова: ідея, образ, символ, проблематика.

Микола Сом — постать багатогранного обдаровання. Він відомий сучасному читачеві як лірик, сатирик, гуморист та публіцист. В його творчому доробку наявні такі значимі поетичні книги: «Йду на побачення», «Хроніка воєнного дитинства», «Присвяти і послання», «Сто епітафій».

Про самотній талант митця, його непересічну особистість писали видатні літератори — П.Тичина, М.Рильський, О.Гончар, В.Сосюра, П.Загребельний тощо [2, с. 5].

Але й було таке, що Микола Сом «зазнав нищівних нападок від критичної братії і навіть переслідувань від агресивних чиновників» [2, с. 5].

Тож, для нас тим більш цікавою та рівночасно необхідною вважається спроба чергового прочитання й новочасного осмислення ліричних віршів цього художника слова.

Мета статті — розкрити художньо-філософську зумовленість ідейно-естетичних пошуків М.Сом у ліричному жанрі. Головне завдання, яке ставимо перед собою, — інтерпретувати поетикальну природу, аспекти проблематики та ідейного змісту ліричних віршів різних поетичних збірок.

Літературознавчий аналіз варто почати з одного із найбільш цікавих Сомових віршів — поезії «Передай кодолу!», яка

має виразно символічний характер, увінчує емблематичність усієї однойменної збірки і є своєрідним вступом до відповідного циклу поданих у ній ліричних творів [3].

Головний образ вірша — кодола — це по суті яскравий індивідуальний символ художнього світовідчуття деміурга, не зважаючи на те, що подібна символіка, аналогічна словесна атрибутика доволі розповсюджені у вітчизняній поезії другої половини ХХ ст. (В.Стус, Д.Павличко).

Символічний зміст кодоли, оригінальність цього образу у вірші М.Сома виявляються у їхньому дещо іншому смислово-значенні (порівняно із згаданими поетами), безпосередньому, самоочевидному й навіть сакральному для свідомості реципієнта. Адже, передусім тут кодола — це людське єднання, сьогочасне буття оновлюваного суспільства і непросте життя кожної окремої людини (гуманістичні аспекти ідейності твору); національне самоусвідомлення та відродження понівеченого соціуму держави (у широкому потрактуванні емблематичного образу); а також символ взаємодопомоги, братерства, возз'єднання етносу як традиційних та первинно асоціативних чинників із аналізованого поетичного тексту. Ці обрані з полісемантичного плану поезії концепційні поняття взаємодоповнюючі, співвідносні між собою. Вони не видаються штучними, несправжніми, помпезними. Тож, трафаретні, здавалося б, словеса, традиційні поетичні атрибути (хата, слово, пісня) звучать з рядків вірша невимушено та нешаблонно, не засмальцьовано, а свіжо:

Се кодола — і канат, і линва,
Що єднала піснею судьбу.
Що ішла від хати і до хати,
Від села до іншого села,
Перейшла і грати, і загати,
Слово й пісню на вустах несла
[3, с. 81-82].

Принагідно зауважимо, що тотожний образ дроту з Павличкової поеми «Вогнище», хоч і не позбавлений художньої самобутності, смислової глибини, публіцистичної виразності, виявляється високо патетичним, відчувається, що його символічне значення обернене передусім до відповідних тенденцій, спродукованих потребами епохи.

Алегоричний символ кодоли у М.Сома незамаскований, відкритий, легко перцепційний. На початку поезії цей полісмиловий образ сприймається як культурологічний концепт, наснажує вірш інтелектуально-дидактичним значенням («Запишіть у зошиті: кодола... // Скільки слів згубили ми довкола!.. // Що ж воно?.. // Вельми давнє – ще, можливо, княже...» [3, с. 81]).

Згодом він (образ) розчіплюється, множитья ще на ряд інших ідейних модусів-символів. Насамперед це – правічний образ села з його побутом, повоєнними лихоліттями, постійними турботами й вікодавними звичаями, господарською розважливістю, сакраментальністю:

Пам'ятаю повоєнну голу
Землю ту, що битою була.
Раптом голос: «Передай кодолу!»
З неживої темені села
[3, с. 81].

Швидше за все саме у цих рядках мислиться головна ідея вірша з її ключовою фразою – «Передай кодолу!» – як знак продовження життя, перетворення мікро- та макросвіту, потреба іншого самоусвідомлення людства в оновленому соціумі. Важливо, що якраз у такому контексті історіософію своєї думки поет увиразнює мотивом пам'яті (згадки про Другу світову війну, нелегке повоєнне життя).

Національно-патріотичний аспект у змісті твору також явний і не провізоричний. Саме він кристалізує низку опорних проблемно-смилових центрів поезії: рідна земля, рідне село, рідна пісня («Потім пісня – тиха, несмілива – // Про дівочу посестру-вербу» [3, с. 81]), рідне слово, що «... не чуже, а споконвік своє».

Остання строфа поезії – докторальна, моралістично напутлива:

От і все. Шануймо нашу школу,
І колись подумайте про те,
Хто вам передав кодолу,
Може, й ви комусь передасте
[3, с. 82].

Оце уможлидне й водночас філософічне (кодола – це також знання, традиції етносу) закінчення вірша логічне, адже

автор присвятив його (вірш) учням середньої школи Требухова – свого рідного села. Окрім того, саме таке завершення відповідає загальному пафосу, архітектоніці твору.

Поезія М.Сома напрочуд тематично розмаїта. Але, за яку б тему не брався письменник, у його віршах вона звучить виразно й просто водночас, точно й лаконічно подається та чи інша проблема людського буття.

У поетичних творах цього митця «... нема пустослів'я, фальшивого пафосу, показного бадьоріння» (П.Загребельний).

«Події, люди, речі – все назване своїми іменами. На світі твориться багато жахів, але ніщо не відбувається в мовчанні і косноязичії, і призначення поета знайти власні слова для всього. Микола Сом знаходить їх», – так писав про поета Павло Загребельний (процитовано за [2, с. 10]).

Підтвердженням процитованих слів, а також прекрасним зразком пейзажної лірики є вірш «Сліпий дощ» (із збірки «Йду на побачення»).

Не називаючи у тексті майже жодного конкретного предмета чи явища навколишньої дійсності, художник слова легко та іскрометно малює картину сліпого дощу. І лише у першій строфі одним метафорично побудованим реченням він подає реалістичну візію оточуючого його простору, зображує природне явище через поодинокі вживання відповідних та необхідних для даного контексту понять – реалій буття і людського побуту, – не нагромаджуючи поезію таким чином зайвими словами, асоціаціями:

Он дощ сліпий об сиві перелазі
Спіткнувсь і впав...
[3, с. 23].

Невигадливі слова вправно кристалізують змістовну ліричність авторської думки, передають емоційний стан ліричного суб'єкта. Застосувавши стилістичну фігуру параномазію, автор майстерно відтворив статичну картину літньої днини – спокій перед очікуваною грозою («А я чекав грози!» – незлобливо нарікає ліричний герой [3, с. 23]):

Приходить образ. Меркнуть всі образи,
Немов на стінах давні образи...
[3, с. 23].

Незважаючи на вишукану, доречну простоту поетичного стилю, відсутність значної пишномовності, надмірної багатослівності, загальний ліричний план вірша медитаційний, позначений філософічністю мислі. При цьому вражає малочисельність відтворення зовнішньої форми твору. Приймаємо також насиченість тексту різними стилістичними фігурами, тропами (градация, антитеза, оксюморон, анафора, порівняння, інверсія):

Чекав я шуму, грому, блискавиці,
Чекав я друзів з вітром на чолі,
Вогню і дзвону, хвилі із криниці,
Землі на небі, неба на землі.

Чекав чогось навіки молодого,
Святого в світі, як зоря і хліб.
Діждався я лише дощу сліпого
І ледве сам під сонцем не осліп
[3, с. 23].

Як бачимо, лексичне багатство сповнює строфи поезії неповторністю світовідчуття ліричного героя.

Цей вірш, як і прелімінарний, сповнений «природною емоційністю, художньою конкретикою письма та іскрометною дотепністю» (О.Жолдак), що, власне, й визначає самотність таланту М.Сома.

Так само легко прочитується твір «Природи музика висока». Він написаний гнучким та містким чотирьохстопним ямбом, найживанішим в українській класичній поезії.

Ліричний первінь тут продукується через метафоричну подачу авторської думки. При цьому простота, невимушеність художнього стилю формують щиросердні, нелукаві міркування. І все-таки ліричність вірша вцент наповнена філософічністю та асоціативністю мислення:

Коли мене питають: хто ти?
Віповідаю: вільний птах.
Між ластівок високі ноти
У полі ставлю на дротах.

Між солов'їв манюніх сірих
Вивчав я музику просту,
Ніде палугам я не вірив
І зневажав я суєту
[3, с. 105].

Варто вважати, що головна думка аналізованої поезії зведена до апріорно-перманентної концепції людського буття – пізнання себе через пізнання природи, єдність людини з природою:

Природи музика висока!
Іду до тебе я щодня
Через естрадний крик сороки,
Через критичне вороння
[3, с. 105].

Свідченням неординарності художнього мислення автора у цьому маленькому уривку є, на наш погляд, вживання відповідних колоритних епітетів («естрадний крик сороки», «критичне вороння»), які формують метафоричність твору, заакцентовують його головну думку. А завдяки синтаксичній сполучі риторично-вигової, окличної структури, що увиразнена інверсією («Природи музика висока!»), загальна архітектоніка вірша доходить свого апогею. Тож, лірична домінанта твору зміцнює високими художніми акцентами загальний пафос поезії та удосконалює таким чином її ідейно-естетичні рівні.

«Українській народній пісні» – так названий один із віршів М.Сома, для котрого жанр пісні ніколи не був чужим, далеким. Адже, він – автор ряду популярних пісень.

Свого часу відомий український композитор Платон Майборода слушно зазначив з приводу цієї грані поетичного таланту М.Сома: «Згадаймо хоча б ніжну «Мрію» («Без вітру не родить жито») із музикою О.Сандлера, яку співають не лише у нас, а й за рубежем – в Австралії, Канаді та Америці, – його ж «Вишиванку» та «Пливе Дніпро до моря синього» (процитовано за [2, с. 9]).

Ти вся в мені – від сонечка до грому,
Від крику «ой!» до ніжного «люблю»,
До тебе я вертаюсь, як додому,
Коли забуду щось чи загублю.

Живи в мені! Ти спів святий Тараса,
Ти Гонти клич, Нечаєві мечі.
Пройдешніх днів, прийдешніх днів окраса,
Живи в мені при сонці і свічі.

На ясні зорі і на тихі води
Виводь мене, учителько моя.

Твій кожний заспів – заклик до свободи,
А кожний приспів – серце солов'я
[3, с. 17].

У цьому естетичному просторі вірша простежується та мало-помітна грань, де емоційний «факт», експресія неупередженої думки, доречні традиційні номінації, що по-справжньому сакральні, перцепційні для свідомості українського читача / слухача, стають тими високохудожніми образами, які інспірують до усебічності в осмисленні назрілих культурологічних, історіософських питань часу. Не остання роль тут у засвоєнні застережливих аксіоматичних істин визначається митцем через рівень патріотичної вихованості реципієнта, його ставленням до конститутивних засад суспільства.

Вірш не видається полегшеним, безпредметним або поспішним. Він вирізняється неабиякою філософською думкою. Причому, філософічність цієї поезії бере початок не в апріорній незмінній істині, заздалегідь заготовленому афоризмі, а в новій поетичній реальності, де сам вірш спонукає мислити, творити етнічне, ментальне середовище. Показовою у цьому плані є строфа поезії, де перші два рядки – мудра сентенція:

Не все живе, що хоче жити вічно,
Вмирає те, що славить небуття.
А ти живеш!..
І я тобою міряю життя
[3, с. 17].

В ідейно-художньому плані також важливо, що наслідком аналізованого неповторного поетичного мислення деміурга стає розгалужений образно-смісловий ланцюг асоціацій. Тож, своєрідними значеннєвими центрами поезії є такі магістральні поняття контексту: рідний дім, мати, «учителько моя», свобода, історія, час («Пройдешніх днів, прийдешніх днів окраса...»).

Мета такої проблематики, що подана у поетикальній структурі хрестоматійно вивіреного вірша (шість строф ямбічної будови з перехресним римуванням), цілком очевидна – висловити прагнення до прогресивних кроків у збереженні історичної пам'яті грядущих поколінь.

Отже, розглянувши ліричні твори Миколи Сома, бачимо, наскільки багате його поетичне мислення насамперед над-

звичайною зіркістю, що дозволяє охопити навколишній світ і особистість у їх зв'язку, взаємодії. Сучасність художнього мислення поета зреалізовується у ліриці на різних рівнях – тематичному, ідейному, образно-естетичному. У розмаїтому спектрі проблематики аналізованих віршів можна виокремити особливо виразні тони – тему утвердження непересічності людського буття, актуальності національного аспекту у розвитку нинішнього суспільства.

Перспективи наших подальших літературознавчих досліджень вбачаються у художній інтерпретації інших поетичних творів М.Сома.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дончик В.* Історія української літератури ХХ ст.: У 2 кн. Кн. 2 Ч. 2: 1960 – 1990-ті роки: Навч. посібник / В.Г.Дончик, В.П.Агеєва, Л.С.Бойко та ін. – К.: Либідь, 1995. – 512 с.

2. *Жолдак О.* Сльоза – найбільша глибина / Олесь Жолдак // Сом М.Д. *Передай кодулу!: Вірші, пісні, жарти, епітафії та придибенції* / Микола Сом. – К.: Укр. письменник, 2007. – 286 с.

3. *Сом М.* *Передай кодулу!: Вірші, пісні, жарти, епітафії та придибенції* / Микола Сом. – К.: Укр. письменник, 2007. – 286 с.

АННОТАЦІЯ

Присяжнюк О.М. **Поэзия М.Сома: идейно-тематические ориентиры и художественно-стилевые средства поэтики.** Стаття посвящена творчеству М.Сома – известного современного украинского поэта. Основное внимание уделено анализу идейно-эстетических поисков писателя в лирическом жанре, раскрыто проблематику и тематические ориентиры его поэзии, значение творчества этого художника слова в современном литературном процессе.

Ключевые слова: идея, образ, символ, проблематика.

SUMMARY

Prysiazhniuk O.M. **Mykola Som Poetry: thematic-ideal orientations and artistic style methods of poetry.** The article is dedicated to Mykola Som's creative works as well-known Ukrainian poet of present day. The main point of it is to analyze ideal and aesthetic search of the poet in lyrical genre. Thematic orientations and problematic of his poetry is defined in it as well as the value of the artist's creations in modern literature process.

Key words: concept, image, symbol, problematic.